

RAIMONDA ŠARKYTĖ
Klaipėdos universitetas

Mokslinių tyrimų kryptys: baltistika, veiksmažodžio istorija.

MIKALOJAUS DAUKŠOS RAŠTŲ ILGOSIOS ŠAKNIES STA KAMIENO VEIKSMAŽODŽIAI

Sta Stem Verbs with Long Root
Attested in the Texts of Mikalojus Daukša

ANOTACIJA

Straipsnyje analizuojami Mikalojaus Daukšos raštų ilgosios šaknies *sta* kamieno veiksmažodžiai. Paliudyti tiriamojo tipo veiksmažodžiai analizuojami įvairiais aspektais: aptariama veiksmažodžių morfologija (esamojo ir būtojo laiko struktūra), morfonologija (vokalizmas, konsonantizmas, balsių kaitos atvejai), konstrukcinio kodavimo ypatumai kategorinės semantikos atžvilgiu. Daukšos veiksmažodžiai gretinami su Martyno Mažvydo ir Jono Bretkūno veiksmažodžių sistemomis, lietuvių tarmių ir dabartinės lietuvių kalbos duomenimis, siekiant išsiaiškinti leksemų lokalizaciją bei chronologiją, struktūros pokyčių motyvus.

ANNOTATION

The article explores *sta* stem verbs with long root attested in the scripts of Mikalojus Daukša. The verbs in question are analyzed in respect of different aspects: morphological (the structure of present and past tense forms), morphonological (vocalism, consonantism, the cases of vowel gradation), also the peculiarities of constructive coding regarding categorical semantics are taken into account. The structure of verbs registered in Daukša's works is further compared to that found in old scripts of Bretkūnas and Mažvydas, also in Lithuanian dialects and current Lithuanian language. The research is intended to determine the localization and chronological layers of registered lexemes, to propose the motives for change of the verbs in question.

ESMINIAI ŽODŽIAI: Daukša, veiksmažodis, intarpas, *sta* kamienas, šaknies struktūra, tarmės, senieji raštai.

KEYWORDS: Daukša, verb, infix, *sta* stem, root structure, dialects, old texts.

0. ĮVADINĖS PASTABOS

0.1. Šio straipsnio objektas – Mikalojaus Daukšos raštuose (*Postilėje* ir *Katekizme*) užfiksuoti ilgosios šaknies *sta* kamieno veiksmažodžiai¹. Šio autoriaus darbuose aptikti 87 intarpiniai ir *sta* kamieno veiksmažodžiai, iš kurių 30 intarpinių, 57 *sta* kamieno, iš jų 49 turi ilgą balsį šaknyje. Platesnės kontekstinės perspektyvos dėlei Daukšos veiksmažodžio sistema lyginama su jo amžininkų – Martyno Mažvydo ir Jono Bretkūno – sistemomis. Mažvydo raštuose užfiksuoti 17, o Bretkūno Biblijoje paliudyti 43 ilgosios šaknies *sta* kamieno veiksmažodžiai. Šių autorių veiksmažodžių sistemų ypatumai toliau lyginami su lietuvių tarmių ir dabartinės lietuvių kalbos duomenimis.

Daukšos raštai, iliustruojantys vidurinę lietuvių kalbos variantą, tirti įvairiais aspektais², tačiau išsamaus ilgosios šaknies *sta* kamieno veiksmažodžių aprašo šio autoriaus raštuose dar nesama. *Sta* kamieno veiksmažodžiai – gausi veiksmažodžių grupė, gausiausiai paplitusi rytų baltų kalbose ir turinti specifinių ypatybių, išskiriančių šiuos veiksmažodžius iš kitų struktūrinių tipų. *Sta* kamieno veiksmažodžių raidai ypatingos reikšmės turėjo kategorinė semantika – dabartinėje lietuvių kalboje formantas *sta* dažniausiai įtvirtina savaiminį, terminatyvinį veiksmą bei laipsnišką būsenos pakitimą, kai kurie *sta* kamieno veiksmažodžiai sudaro opoziciją *causativa* / *resultativa* (plg. *verčia* / *viřsta*, *gręžia* / *grįžta*, *rągia* / *rūgsta*, *dėgia* / *dýgsta* ir pan.) ir žymi rezultatyvinį procesą (plačiau apie *sta* kamieno veiksmažodžius ir jų raidą žr. Pakalniškienė 1995, t. p. Kazlauskas 1968: 333, Kuiper 1937: 202–203). Nemaža dalis *sta* kamieno veiksmažodžių yra denominatyvai arba deadjektyvai, todėl dažniausiai reiškia transformacinę būseną, jos kitimą, siejamą su pamatiniu žodžiu: *siľpti*, *vařgti*, *álkti*, *ilgti*, *kalsti* (plačiau žr. Pakalniškienė 2000: 71–89). Dabartinėje lietuvių kalboje (su retais išimties atvejais) *sta* kamieno formos optimaliai realizuoja semantinio ir morfologinio kodavimo asimetriją ir atliepia konstrukcinio ikoniškumo principą, mat *sta* kamienas įformina savaiminio veiksmo reikšmę ir / ar intranzityvumo kategoriją³. Morfonologinės struktūros atžvilgiu *sta* kamieno veiksmažodžiai šaknyje gali turėti trumpąjį arba ilgąjį šaknies balsį (pas-

¹ Trumposios šaknies intarpiniai ir *sta* kamieno veiksmažodžiai, aptikti Mikalojaus Daukšos darbuose, jau aptarti, žr. Pakalniškienė, Šarkytė 2012.

² Daukšos akcentologijos klausimus tyrė Pranas Skardžius, įvardžių struktūrą aprašė Albertas Rosinas (2001), Daukšos rašymo stilių, leksiką, vertimo kalbos ypatumus analizavo Jonas Palionis (1979, 1995); Jurgis Lebedys (1963, 1977), atematinis veiksmažodžius tyrė Algirdas Sabaliauskas (1957: 77–114), sangrąžinių veiksmažodžių analizę senuosiuose raštuose pateikė Audronė Kaukienė (2006); paskirus intarpinių ir *sta* kamieno veiksmažodžių tipus aprašė Vitalija Kapševičienė (2002, 2003).

³ Tik nedaugeliui veiksmažodžių būdinga tranzityvumo kategorija, ji dažniausiai aptinkama priešdėlinėse formose, plg.: *iřvysta*, *užmirřta*, *iřgirsta*, *mėgsta*.

tarajam tipui priskiriami tokie *sta* kamieno veiksmažodžiai, kurių šaknies vokalizmas nekinta – pagrindą sudaro ilgasis balsis, dvibalsis ar mišrusis dvigarsis), būtajam laikui būdingos *o* kamieno formos. Naujesnio sluoksnio (dvigubos morfologinės charakteristikos) *sta* kamieno veiksmažodžiai esamojo laiko šaknyje turi pailgintus balsius *q*, *ę*, *y*, *ū*, kurie atsirado nunykus intarpui *n* prieš *s*, *š*, *z*, *ž*: *maqšta*, *šqšta*, *gęsta*, *vysta*, *dūžta*. Balsių kaita pagrindinių *sta* kamieno veiksmažodžių formose nebūdinga, dažniausiai stengiamasi vokalizmą apibendrinti visose pagrindinėse formose. Konsonantinė *sta* kamieno veiksmažodžių struktūra labai įvairi, sudėtingesnės šaknies struktūros ypač būdingos ilgosios šaknies veiksmažodžiams.

1. MIKALOJAUS DAUKŠOS ILGOSIOS ŠAKNIES STA KAMIENO VEIKSMAŽODŽIAI

1.1. Daukšos raštuose užfiksuoti 49 ilgosios šaknies veiksmažodžiai, iš jų 25 šaknyje turi ilgąjį balsį, 4 veiksmažodžių šaknies centrą sudaro dvibalsis, o 20 veiksmažodžių šaknyje turi mišrųjį dvigarsį. Šiam struktūriniam veiksmažodžių tipui priklauso tik *sta* kamieno veiksmažodžiai. 1 lentelėje pateikiami visi pavyzdžiai, užfiksuoti Daukšos, Mažvydo ir Bretkūno tekstuose.

Šaknies balsio ilgumo žymėjimas tiriamojo autoriaus raštuose problemiškas, daugeliu atvejų balsis žymimas diakritiniu kirčio ženkle, kuris vargu ar atspindi balsio ilgumą, todėl distinktyvios grafinės ilgojo balsio raiškos nesama (plg. formas *nulufta* DP 213,44, *plufta* DP 580,14, *vžrikβta* DP 463,10, *wikfta* DP 508,46, *iždikfta* DP 487,11 / *iždīgfta* DP 99,33 ir pan.). Rūpimų veiksmažodžių lyginimas su kitų senųjų raštų duomenimis taip pat kelia neaiškumų, mat nei Mažvydo, nei Bretkūno raštuose nuoseklios grafinės ilgųjų balsių raiškos nesama, išskyrus kai kurias Bretkūno pavartotas formas, kuriose lyg ir atspindimas ilgasis šaknies balsis, plg. *papijkfti* BB12, 6, *pakljda* BB154, 3 (*j* ir *ij* = *y*), *plūfta* BB293, 25, *ifchplūdę* BB141, 31⁴. Tiriamuosius veiksmažodžius laikyti ilgosios šaknies veiksmažodžiais leidžia jų lyginimas su lietuvių tarmių ir bendrinės lietuvių kalbos duomenimis, mat tarmėse ir dabartinėje lietuvių kalboje šių veiksmažodžių struktūra stabili, visose paradigmos išlaikomas ilgasis balsis, alternuojančių formų nesama, todėl nėra pagrindo manyti, jog Daukšos paliudytose formose dominavo trumpasis šaknies vokalizmas.

Žemiau pateikiamas esamojo laiko formų registras senuosiuose raštuose atsižvelgiant į veiksmažodžių šaknies vokalizmą:

⁴ Kita vertus, balsio *ū* ilgumas šio autoriaus raštuose žymimas labai nenuosekliai, plg. BB formas *pluftancę*, *plūftancę*, *plūftancę*, bendr. *pakūrti* – būt. k. l. *pakūre*, plačiau žr. Raudienė 2001: 16.

1 LENTELĖ. Esamojo laiko formų registras senuosiuose raštuose

Daukša	Mažvydas	Bretkūnas
1A. VEIKSMAŽODŽIAI SU ILGUOJU BALSIU ŠAKNYJE		
<i>vžblėftanczė</i> DK 161,13	–	–
<i>iždīgfta</i> DP 99,33 <i>iždikfta</i> DP 487,11	–	<i>ifchdigfta</i> BB552, 23
<i>iūfta</i> DP 462,29 <i>iβiūftá</i> DP 312,15	–	–
<i>fulīgfta</i> DP 59,28 <i>fulīgftame</i> DP 296,5 <i>fulīgftanczius</i> DP 217,27	–	–
<i>pralobfta</i> DP 4,9	–	<i>pralobfta</i> BB326, 47
<i>nulufta</i> DP 213,44 <i>nulúfta</i> DP 484,19	–	–
<i>megfta</i> DP 40,13 <i>mėgfti</i> DP 10,28 [<i>mėgėme</i> DP 110,26] [<i>pamegiama</i> DP 623,50] <i>pamėgfta</i> DP 378,4; DP 435,38 <i>pamėkfta</i> DP 213,48; <i>pamėgfta</i> DP 395,5	<i>megfta</i> GK II 452 <i>mekfta</i> GKII 338	<i>mekfta</i> BB551, 19
<i>panókfta</i> DP 489(490),22 <i>panókftama</i> DP 406,21 <i>prinókftami</i> DP 389,47 [<i>nepanókamoy'</i> DP 46,39]	–	<i>noksta</i> BB]oz2,16
–	–	<i>papijksfti</i> BB12, 6
<i>plūfta</i> DK 180,19 <i>plufta</i> DP 238(138),48; DP 370,1; DP 580,14 <i>pluftá</i> DP 580,40 <i>apiplūfta</i> DP 626,23; <i>ižplufta</i> DP 251,2; <i>nuplūfta</i> DP 626,23	–	<i>pliffta</i> BB293, 25 [<i>plūdunczius</i> BB354, 2]
<i>vžrikβta</i> DP 463,10	–	–
<i>aprūgfta</i> DP 86,42∞	–	–
<i>šprógfta</i> DP 13,1∞	–	–
<i>praβókfta</i> DP 104,8 <i>praβokfta</i> DP 500,17, DK 169,4 <i>praβókftu</i> DK 169,3	–	[<i>prafchoka</i> BB18, 10]
<i>trokβt'</i> DK 175,16 <i>trokβta</i> DP 36,10	<i>trokβcht</i> GKII 447	–

Mikalojaus Daukšos raštų ilgosios šaknies
sta kamieno veiksmazodžiai

Daukša	Mažvydas	Bretkūnas
<i>trôkβta</i> DK 104,17; DK 155,22 <i>trôkβtu</i> DK 135,7; DK 140,22 <i>trôkβtamẽ</i> DK 51,10 <i>trôkβtanti</i> DK 106,4; <i>trôkβtafis</i> DP 399,20		
<i>wikβta</i> DP 508,46	–	–
<i>iβwîfta</i> DP 287,4	–	<i>ifchwîfta</i> BB284, 50
<i>pražîfta</i> DP 303,42	–	–
1B. VEIKSMAŽODŽIAI SU MIŠRIUOJU DVIGARSIU ŠAKNYJE		
<i>alkβta</i> DP 533,39; DK 104,16 <i>alkβtanczius</i> DP 475,29; <i>alkβtancziam</i> DP 523,5	<i>alkβtat</i> GAm <i>alxtanczus</i> GK I 170	–
<i>âlpβta</i> DP 66,11, <i>âlpβtati</i> DK 162,20	–	<i>apalpβtant</i> BB544, 32
<i>nugâftas</i> DP 80,40 <i>nenuſigaf̃t</i> DP 446,37∞	<i>teffinûfigaf̃t</i> GK II 514	–
<i>ižgîrfta</i> DP 248,22	–	–
<i>grîβta</i> DP 236,4; DP 162,45 <i>griβta</i> DP 236,4 <i>apgrîβta</i> DP 9,16; <i>atgrîβta</i> DP 549,1; <i>nugriβta</i> DP 328,50; <i>pagriβta</i> DP 382,45; <i>fugriβta</i> DP 120,36; DP 188,32; DP 433,30; DP 477,48; <i>fugriβta</i> DP 206,25; DP 280,2; DP 282,42; <i>fugriβtancziūs</i> DP 542a(542),29	<i>sugriβcht</i> GK I 153 <i>tegrifcht</i> GK II 514	<i>grinſchta</i> BB334, 24 <i>fugrinſchta</i> BB290, 43 <i>tegrinſchta</i> BB529, 11
<i>pailfi</i> DP <i>pailftamę</i> DP 357,19	–	<i>atfijlfta</i> BB12, 7
<i>vžmirβta</i> DP 560,25; DK 114,9 <i>vžmîrβta</i> DP 274,35; DP 586,33 <i>vžmîrβtamę</i> DP 18,37	<i>vβumirfta</i> GK II 522 <i>vſchmirftam</i> GK II 452	–
<i>ſkéfta</i> DP 222,36 <i>skeftanczia</i> DP 78,20	–	–
<i>patârpfta</i> DP 61,13	–	–
<i>ižtirpftafis</i> DP 615,40	<i>ifchtirpft</i> GK II 278	–
<i>wârgftâte</i> DP 32,4	<i>wargftanczuiu</i> 136 <i>wargftanczę</i> GK II 39	<i>pawargfta</i> BB324, 25
<i>pawîrfta</i> DP 39,39; DK 12,1 <i>pawirfta</i> DK 11,13; DK 99,3	<i>pawirfi</i> GK II 334	<i>pawirfta</i> BB280, 16

Daukša	Mažvydas	Bretkūnas
1c. VEIKSMAŽODŽIAI SU DVIBALSIU ŠAKNYJE		
–	–	<i>aiſta</i> BB73, 25 <i>aufant</i> BB73, 24
<i>iſgâiſta</i> DP 582,33 <i>noſgâiſta</i> DP 81,3	–	<i>iſchgaiſchtam</i> BB400, 12
<i>paſwêikſta</i> DP 369,45	–	–

1.2. Daukšos raštuose dominuoja reguliarios paradigmos, semantinis ir konstrukcinis tiriamųjų veiksmažodžių kodavimas yra optimalus – semantinės veiksmažodžių charakteristikos (savaiminis / terminatyvinis veiksmas) įtvirtinamos morfologiniu žymikliu *-sta*. Daukšos darbuose dominuoja stabilios *sta* kamieno esamojo laiko formos (žr. 1 lentelę), kurios paklūsta paradigmų struktūros sąlygoms, dauguma autoriaus paliudytų *sta* kamieno ilgosios šaknies veiksmažodžių įsitvirtino ir dabartinėje lietuvių kalboje. Tik du veiksmažodžiai tiriamojo autoriaus raštuose turi dvejopas esamojo laiko formas *pamêgſta* DP || *mêgeme* DP; *nepanókſtama* ‘nesuvokiama’ DP || *nepanókamoy* ‘neprilygstamoje’ DP, kurios leidžia daryti prielaidą, jog *sta* kamieno ekspansija lietuvių kalboje vyko palaipsniui, konkuruojant kelioms formoms. Veiksmažodis *drįsti* Daukšos *Postilėje* tebebuvo *a* kamienis (plg. *drêfa* DP 23,47).⁵

1.3. Iš surinktų duomenų matyti, jog būtojo laiko formos tiriamojo autoriaus raštuose neišvairuoja, paliudytos tik *o* kamieno formos, atitinkančios *sta* kamieno veiksmažodžių paradigmų sąlygas (žr. 2 lentelę). Kita vertus, nemažos dalies veiksmažodžių būtojo laiko formos nėra paliudytos ar nerodo kamieno.

2 LENTELĖ. Būtojo laiko formų registras

Daukša	Mažvydas	Bretkūnas
<i>Álko</i> DP 242,49, <i>iſbálko</i> DP 106,40; <i>iſbalkufi</i> DK 162,18	–	<i>iſchalkens</i> BB546, 48
<i>Iſbâuſo</i> DP 427,15	–	<i>praaufcha</i> BB90, 8
<i>vſžâuſuſiu</i> DK 93,2	–	–
<i>iſdîgo</i> DP 82,35∞; DP 84,13; DP 610,44 <i>iſdîguſ</i> DP 97,21∞; <i>iſdîge</i> DP 97,22∞	–	<i>iſchdîga</i> BB91, 23

⁵ Dabartinėje lietuvių kalboje šis veiksmažodis yra jau naujos morfologinės struktūros. Galima teigti, jog šio veiksmažodžio raida buvo nulemta ne tik kategorinės semantikos, bet ir siekio išlyginti paradigmą, tad tas pats balsis buvo apibendrintas visoms šio veiksmažodžio formoms ir pereita į *sta* kamieną.

Daukša	Mažvydas	Bretkūnas
<i>ižgandòs</i> DP 440,38; <i>ižgándoš</i> DP 41,16; <i>ižgandotes</i> DP 194,14∞; <i>nugándos</i> DP 6,36; <i>nugándoš</i> DP 337,14; <i>nufigado</i> DP 590,29	<i>nūfiganda</i> GK II 277	<i>ifsiganda</i> BB95, 28 <i>nūfsiganda</i> BB101, 3 <i>perfsiganda</i> BB95, 28
<i>fugêdo</i> DP 576,52 <i>fufigédės</i> DP 400,25	–	–
<i>pragîdo</i> DP 159,2	–	–
<i>grîmždo</i> DP 290,3 <i>grîmždo</i> DP 288,3∞ <i>nugrimždus</i> DP 595,4	<i>nogrimzdij</i> GK II 522	–
<i>grîžo</i> DP 179,14 <i>grižo</i> DP 61,37 <i>pagrižo</i> DP 189,33; <i>pagrižo</i> DP 444,53; <i>pagrižufios</i> DP 393,28; <i>sugrižo</i> DP 213,1; <i>fugrižo</i> DP 390,6; <i>fugrižo</i> DP 49,16; DP 65,38; DP 479,47 <i>fugrižo</i> DP 65,38; DP 58,18∞; DP 63,27∞; DP 381,9∞ <i>fugrižo</i> DP 49,16; DK 121,10; DP 122,38; DP 189,38∞; DP 193,50; DP 195,10; DP 302,33; DP 386,22∞; DP 471,23∞; DP 591,4; <i>fugrižo</i> DP 384,13; <i>fugrižo</i> DP 63,11; DP 93,28; DP 185,23; DP 228,42; DP 229,21; DP 229,36; DP 311,35; DP 465,21; <i>fugrižo</i> DP 419,44; <i>fugrižomę</i> DP 282,7; <i>fugrižome</i> DP 58,35; <i>fugrižės</i> DP 149,8; DP 385,24 <i>fugrižės</i> DP 381,22∞; <i>fugrižės</i> DP 274,18∞; <i>fugrižės</i> DP 296,11; DP 496,40; <i>fugrižės</i> DP 391,19; <i>fugri-</i> <i>žės</i> DP 385,25; <i>fugrižės</i> DP 204,35; <i>fugriže</i> DP 188,35; <i>fugriže</i> DP 276,54; DP 412,17; <i>fugrižufios</i> DP 180,11; <i>fugrižufiam’</i> DP 561,43; <i>fugrižufiu</i> DP 280,6	<i>fugriþai</i> GK II 462	<i>atgriþa</i> BB20,10 <i>atgrinþa</i> BB20, 9 <i>apsigriþa</i> BB142, 6 <i>pa/sigriþa</i> BB95, 24
<i>paifufiu</i> DP 174,33	<i>nūilʹau</i> GK II 513 <i>ifchilʹfis</i> GK II 447 <i>apilʹfa</i> GK II 528	–

Daukša	Mažvydas	Bretkūnas
<i>paiuko</i> DP 285,29 <i>paiukau</i> DP 308,6; <i>paiūkes</i> DP 168a	<i>paiunkai</i> GK II 359 <i>paiunkta</i> GK II 481 <i>paiunktofes</i> GK II 501	–
<i>nukałtes</i> DP 432,29	–	–
<i>paklido</i> DP 136,39; DP 136,41; DP 165,39; DP 218,4 <i>paklido</i> DP 469,47; <i>paklīdufes</i> DP 246,37; paklīdufios DP 218,13; DP 232,12 <i>paklīdufius</i> DP 534,16; paklīdufiái DP 441,2	–	<i>paklīda</i> BB154, 3
<i>palinke</i> DP 422,3 <i>palinkus</i> DP 52,21; <i>palīnkušī</i> DP 189,33	–	–
<i>fuligo</i> DP 344,2	–	–
<i>pralōbe</i> DP 290,31; <i>pralōbes</i> DP 579,12	–	<i>praloba</i> BB57, 13
<i>Nulūdo</i> DP 359,10∞; <i>nulūdote</i> DP 216,8; <i>nulūde</i> DP 191,11; <i>nulūdufsi</i> DK 106,19; <i>nulūdufsi</i> DP 334,43	–	–
<i>mego</i> DP 492,42 <i>pamego</i> DP 598,47; <i>pamēgo</i> DP 27,5; pa- mēgos DP 625,28; <i>pamēgo</i> DP 28,32; DP 35,5; DP 46,8; DP 280,35; DP 425,35; DP 595,31; <i>pamēgau</i> DP 591,42∞; <i>pamēgai</i> DP 435,7 <i>pamegau</i> DP 593,8; <i>pamēgau</i> DP 432,17; <i>pamegtaś</i> DP 397,23	<i>pamega</i> GKI 216	–
<i>vžmīrβo</i> DK 124,16; <i>vžmīrβo</i> DP 355,36; DP 602,21 <i>vžmīrβome</i> DP 135,2 <i>vžmīrβes</i> DK 122,6; <i>vžmīrβes</i> DP 77,20; DP 361,4; <i>vžmīrβe</i> DP 94,36	<i>vβmīrſcha</i> GK II 525 <i>vβmīrſchau</i> GK II 472 <i>nevβmīrſcha</i> GK II 431	<i>uβmīrſcha</i> BB90, 23 <i>uβmīrſchai</i> BB533, 19
<i>pranōko</i> DP 399,43; 602,33; <i>pranoko</i> DP 602,29; DP 616,25	–	<i>nunokens</i> BB566, 14 <i>panoka</i> BB69, 23 <i>panoko</i> BB1Moz31,23
<i>pliβo</i> DP 288,1∞ <i>perpliβo</i> 179,1	–	<i>perpliſcha</i> BB397, 31
<i>plūdo</i> DP 169,2 <i>iβplūdo</i> DP 176,2; <i>ižplūdo</i> DK 142,5	–	<i>iſchplūdę</i> BB141, 31
<i>iβriβko</i> DP 33,8 <i>vžriβko</i> DP 418,23	<i>iffiriſka</i> GKII 280	–

Daukša	Mažvydas	Bretkūnas
<i>paſkendo</i> DP 60,48 <i>paſkédo</i> DP 523,13; DP 418,43	–	–
<i>vžſpringo</i> DP 140,5	–	–
<i>paſwéiko</i> 113,36∞	–	–
<i>praſóko</i> DP 5,2; <i>praſókufius</i> DP 474,25	–	–
<i>trôſko</i> DP 144,32	<i>troſka</i> GKII 451	<i>itroſchkens</i> BB546, 48
<i>nuwârge</i> DP 8,14 <i>pawargeſis</i> DP 206,30	<i>pawarguſi</i> GK II 524 <i>pawarguſiui</i> GK II 522	<i>pawarguſio</i> BB181, 6
<i>vžwêſſuſiu</i> DK 93,2; <i>vžwêſes</i> DP 353,18; <i>vžwêſufeis</i> DP 404,26	–	–
<i>Iſwîdo</i> DP 117,36∞; <i>Iſwîdau</i> DK 144,9; <i>ISzwide</i> DP 208,13	<i>iſchwida</i> GKII 462	<i>iſchwida</i> BB117,6 <i>ifwîda</i> BB118, 11
<i>iwiko</i> DP 50,31	–	–
<i>pawirto</i> DP 491,14; <i>pawîrto</i> DP 43,9∞; <i>pêrwirtuſius</i> DP 416,27	<i>pawirtes</i> GK I 182	<i>pawirta</i> BB42, 26
<i>pawito</i> DP 463,14 <i>pawîte</i> DP 582,39	–	–
<i>praſîdo</i> DP 398,22	–	–

1.4. Daukšos veiksmažodžių šaknies struktūra įvairi. Dominuoja veiksmažodžiai su gana nesudėtinga konsonantine struktūra, plg.: CVC (dvidešimt veiksmažodžių), CCVC (*plûdo* DP 169,2; *paklido* DP 469,47; *plîſo* DP 288,1∞, *paſwéiko* 113,36∞), dvinarę finalę turi dvylika veiksmažodžių (CVCC tipas). Pasitaiko ir retesnių struktūrų, dažnesnių veiksmažodžiuose su mišriuoju dvigarsiu veiksmažodžių šaknyje, plg.: CCCVCC (*vžſpringo* DP 140,5), CCVCCC (*grîmždo* DP 290,3), VCC (*iłgtis* DP 454,22, *pailſufiu* DP 174,33, *âlpſta* DP 66,11, *Âlko* DP 242,49), CCCVC (*ſprógſta* DP 13,1), VC (*Iſâuſo* DP 427,15). Balsių kaitos užfiksuotų veiksmažodžių pagrindinėse formose nėra⁶.

1.5. Gretinamųjų autorių – Daukšos, Mažvydo ir Bretkūno – *sta* kamieno veiksmažodžiai neturi ryškių struktūrinių skirtumų, daugeliu atveju visų trijų autorių raštuose tiek esamojo, tiek būtojo laiko formos sutampa: nuosekliai vartojamos *sta* kamieno esamojo laiko ir *o* kamieno būtojo laiko formos. Minėtina tik Bretkūno pavartota *a* kamieno forma *praſchoka* BB 18, 10, nors Daukšos raš-

⁶ Tik vienas veiksmažodis *dreſa* (istoriškai *a* kamienis) tiriamojo autoriaus raštuose iliustruoja kokybinę balsių kaitą *dreſa* DP 23,47 – *driffo* DP 76,35. Bretkūno raštuose paliudyta forma *drinsa* rodo, jog šio veiksmažodžio paradigmos išlyginimo procesas jau buvo prasidėjęs.

tuose vartojama *sta* kamieno *praþókfta* DP 104,8. Abi formos pavartotos savaiminio veiksmo reikšme ‘praeiti, prabėgti, pranykti’. Toks formų konkuravimas liudija apie *sta* kamieno ekspansiją ir morfosemantiškai skaidrios formos įsitvirtinimą semantinio kodavimo atžvilgiu. „[...] perėjimą į *sta*-kamienių tipą bus nulėmęs semantinis lekšemos išsišakojimas, dėl kurio mutatyvinio ir savaiminio veiksmo reikšmių įgijęs veiksmožodis kartu įgyja esamajame laike *sta*-kamienes formas“ (Kiseliūnaitė 1991: 122).

Mažvydo ir Bretkūno tekstuose tarp tiriamųjų veiksmožodžių pagrindinių formų balsių kaitos atvejų nėra paliudyta. Kaip ir Daukša, Bretkūnas vartojo *a* kamienes veiksmožodžio *drįsti* formas su senąją balsių kaita *nedrenfa* BB98, 32 ir su išlygintu vokalizmu *drinfat* BB99, 15.

1.6. Lietuvių tarmėse ilgosios šaknies veiksmožodžiai paprastai turi *sta* kamieno esamojo laiko formas. Neikoniškos alternuojančios formos aiškintinos įvairiai: vienoje išlikusios senesnės intarpinės (*skeñda* Š, Kz, Aps, Ad, *viñta* Ėr, Krk, Kkl, *ruñga* Glv), galbūt ir *ia* kamieno (*mėgia* Ob, V.Krėv, Brž, Pš, Slm, Užp, Vaižg, Sv, Všk, Lnk, SD137, Ds) formos, kitose esamojo laiko šaknies vokalizmas pakeistas apibendrinant būtojo laiko vokalizmą (*priruga* Zt), pasitaiko kontaminacinių lyčių (*výma* Lz).

1.7. Dabartinėje lietuvių kalboje visų ilgosios šaknies veiksmožodžių formos yra *sta* kamieno, gretutinėms formoms atsirasti motyvų nesama.

IŠVADOS

1. Daukšos darbuose dominuoja stabilios *sta* kamieno esamojo laiko formos, kurios paklūsta paradigmų struktūros sąlygoms, paliudyta tik keletas gretutinių esamojo laiko formų (*mėgsta* || *mėgia*, *noka* || *noksta* ‘pavyti, prilygti’), rodančių *sta* kamieno ekspansiją.

1.1. Daukšos užrašytų veiksmožodžių konstrukcinis kodavimas vienodas, optimalus, dauguma paliudytų veiksmožodžių yra morfosemantiškai skaidrūs, mat kategorinė semantika (mutatyvas, intranzityvas, dažnai rezultatyvas) reiškia morfologiniu žymikliu – formantu *sta*.

2. Mažvydo ir Bretkūno raštuose paliudytos esamojo ir būtojo laiko formos atliepia Daukšos pavartotąsias, jų veiksmožodžiai neturi ryškių struktūrinių skirtumų, tik Bretkūno *Biblijoje* paliudytos vieno veiksmožodžio gretutinės formos *plūsta* || *plūdžia*, šis autorius vartojo *a* kamieno formą *prašoka* reikšme ‘praeina, prabėga’, kuri ta pačia reikšme Daukšos darbuose *sta* kamienė.

3. Lietuvių tarmėse ilgosios šaknies veiksmožodžių paprastai vartojamos *sta* kamieno formos, tik keletas Daukšos paliudytų veiksmožodžių turi gretutinių esa-

mojo laiko formų, visos jos fiksuojamos aukštaičių plote, jų morfologinė struktūra gana marga: tai senosios intarpinės lytys *skeñda* Š, Kz, Aps, Ad, *viñta* Ėr, Krk, Kkl ir *ruñga* Glv, *ia* bei *a* kamieno formos *sveikia* Lz, *mėgia* Ob, V.Krėv, Brž, Pš, Slm, Užp, Vaižg, Sv, Všk, Lnk, SD137, Ds, *plūdžia*, *priruga* Zt bei kontaminacinė forma *vỹma* Lz.

Dabartinėje lietuvių kalboje vartojamos tik optimaliai skaidrios ir maksimaliai ikoniškos *sta* kamieno formos, atliepiančios semantinio ir morfologinio kodavimo asimetriją.

ŠALTINIAI

DK – Kathechismas, arba Mokslas kiekvienam krikščioniui privalus. Parasitas per D. Jakubą Ledesma Theologa Societaitis Iesu. Išgulditas iš Liežuvio Lankišio ing Lietuviška per Kuniga Mikalojų Daukšą Kanoniką Žemaičiu. Išspausťas Vilniuje Metuose užgimimo Viešpaties 1595. Prieiga per internetą: <http://www.lki.lt/seniejirastai/db.php>.

DP – Postilla Catholica: Tai esti izguldymas Ewangelijų kiekvienos nedelos ir szvėtes per vissus metus / Per kuniga Mikloiv Davksza Kanoniką Mednikų- [Vilnius: Akademijos sp.], 1599. Prieiga per internetą: <http://www.lki.lt/seniejirastai/db.php>.

Mž – Dominykas Urbas. *Martyno Mažvydo raštų žodynas*. Vinius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996.

Giedrė Norvilaitė 2004: *Intarpiniai ir sta-kamieniai veiksmazodžiai M. Mažvydo raštuose*. Magistro baigiamasis darbas. Klaipėdos universitetas.

Transliteruotas J. Bretkūno Biblijos (I-oji ir III-ioji dalys) rankraštinis tekstas. – Lina Raudienė 2001: *Jono Bretkūno „Biblijos“ šakniniai veiksmazodžiai*. Magistro baigiamasis darbas. Klaipėdos universitetas.

LITERATŪRA

Kapsevičienė Vitalija 2002: Morfologinė intarpinių ir *sta*-kamienų veiksmazodžių (*griūva*, *gyja* tipų) struktūra senojoje lietuvių raštijoje. – *Vārds un tā pētīšanas aspekti: Rakstu krājums* 6. Liepāja.

Kapsevičienė Vitalija 2003: Morfologinė intarpinių ir *sta*-kamienų veiksmazodžių (*kyla*, *byra* tipų) struktūra senuosiuose lietuvių raštuose. – *Vakarų Baltų kalbos ir kultūros relikvai (Tiltai, priedas Nr.14)*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.

Karaliūnas Simas 1987: *Baltų struktūrų bendrybės ir jų kilmė*. Vilnius: Mokslas.

Kaukienė Audronė 1994: *Lietuvių kalbos veiksmazodžio istorija*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.

Kaukienė Audronė 2002: *Lietuvių kalbos veiksmažodžio istorija 2*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.

Kaukienė Audronė 2006: *Sangrąžinių veiksmažodžių istorija*. Klaipėda: Druka.

Kazlauskas Jonas 1968: *Lietuvių kalbos istorinė gramatika*. Vilnius: Mintis.

Kiseliūnaitė Dalia 1991: *Šakninių veiksmažodžių struktūros įvairavimas baltų kalbose*.: Daktaro disertacija. Vilnius.

Kolln Herman 1969: Oppositions of voice in Greek, Slavic and Baltic. – *Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab. Historisk – filosofiske Meddelelser* 43(4).

Kuiper F. B. J. 1937: *Die Indogermanischen Nasalpräsentia*. Amsterdam.

Lebedys Jurgis 1963: *Mikalojus Daukša*. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla.

Lebedys Jurgis 1977: *Senoji lietuvių literatūra*. Vilnius.

LKŽe – *Lietuvių kalbos žodynas*, elektroninis variantas, redaktorių kolegija: Gertrūda Naktinienė (vyr. red.), Jonas Paulauskas, Ritutė Petrokienė, Vytautas Vitkauskas, Jolanta Zbarskaitė. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2008. www.lkz.lt.

Pakalniškienė Dalia 1996a: Lietuvių kalbos intarpinių ir sta-kamienų veiksmažodžių diachroniniai sluoksniai. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 36, 83–85.

Pakalniškienė Dalia 1996b: Naujausias intarpinių ir sta-kamienų veiksmažodžių sluoksnis: imitatyvai. – *Baltistica* 31(1).

Pakalniškienė Dalia 1997: Senosios balsių kaitos atspindžiai intarpinių veiksmažodžių šaknyse. – *VIII tarptautinio baltistų kongreso „Baltų kalbos XVI ir XVII amžiuje“ pranešimų tezės*. Vilnius.

Pakalniškienė Dalia 2000: Lietuvių kalbos intarpiniai ir sta-kamieniai denominatyvai. – *Veiksmažodžio raidos klausimai (Tiltai, priedas Nr. 1)*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 71–89.

Pakalniškienė Dalia 2004: Bendrieji baltų kalbų veiksmažodžiai. Morfologinė struktūra. – *Vārds un tā pētīšanas aspekti (Rakstu krājums 8)*. Liepāja, 201–210.

Pakalniškienė Dalia 2005: Intarpiniai resp. sta-kamieniai veiksmažodžiai bendrinėje lietuvių ir latvių kalboje. – *Vārds un tā pētīšanas aspekti (Rakstu krājums 9)*. Liepāja.

Pakalniškienė Dalia 2005: *Rytų baltų CiR tipo veiksmažodžiai (Baltistica, priedas Nr. 6)*.

Pakalniškienė Dalia 2008: Lietuvių kalbos intarpinių veiksmažodžių su *e* šaknyje kilmė. – *Baltistikos problemos 3*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 250–263.

Pakalniškienė Dalia, Šarkytė Raimonda 2012: Mikalojaus Daukšos raštų intarpiniai ir *sta* kamieno veiksmažodžiai natūraliosios morfologijos požiūriu. – *Res humanitariae* 11. Klaipėda, 149–170.

Palionis Jonas 1979: *Lietuvių literatūrinės kalbos istorija*. Vilnius: Moksas.

Palionis Jonas 1995: *Lietuvių rašomosios kalbos istorija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

Raudienė Lina 2001: *Jono Bretkūno „Biblijos“ šakniniai veiksmažodžiai*. Magistro baigiamasis darbas. Klaipėdos universitetas.

Rosinas Albertas 2001: *Mikalojaus Daukšos tekstų įvardžių semantinė ir morfologinė struktūra*. Vilnius: MELI.

Sabaliauskas Algirdas 1957: Atematiniai lietuvių kalbos veiksmažodžiai. – *Kai kurie lietuvių kalbos gramatikos klausimai*, 77–114.

Skardžius Pranas 1996–1999: *Rinktiniai raštai* 1–5. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla (1), Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas (2–5).

Vidugiris Aloyzas 1973: Zietelos tarmės veiksmažodžio kaityba. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 14, 199–219.

Sta Stem Verbs with Long Root Attested in the Texts of Mikalojus Daukša

SUMMARY

The aim of this article was to explore long rooted *sta* stem verbs attested in the old texts of Mikalojus Daukša. 49 verbs in question have been found, 25 of which have a long vowel, 4 verbs have a diphthong and 20 verbs have tautosyllabic combinations with *n* in their root.

The analysis of attested verbs allowed highlighting the most prominent peculiarities of usage of verbs in the texts of Daukša and his contemporaries Mažvydas and Bretkūnas, also in Lithuanian dialects and contemporary Lithuanian language:

1. In the works of the aforementioned author stable *sta* stem structures, complying with the paradigm structure requirements, prevail, thus the majority of them correspond to the forms used in the contemporary Lithuanian language. The only complementary forms found in the works of Daukša *mėgsta* || *mėgia*, *noka* || *noksta* testify the expansion of *sta* stem. Semantic and constructional coding in the majority of attested verbs is optimal, that is, semantic characteristics of verbs in question (namely, spontaneous, reflexive, intransitive, and frequent-resultative action) are reinforced by a morphological marker *sta*.

2. The present and past forms found in the texts of Mažvydas and Bretkūnas in the majority of cases correspond to those attested in Daukša's texts, the verbs do not have any prominent

structural differences in the works of all three authors, the only complementary forms *plūsta* || *plūdžia* have been found in the texts of Bretkūnas. This author used *a* stem verb *prašoka* differently from Daukša, who preferred *sta* stem forms for the same meaning.

3. In Lithuanian dialects complementary forms vary in their morphological root structure, that is, several infix forms, *a* and *ia* stem forms have been registered in Aukštaitija region as substitutes for stable *sta* stem forms. In the current Lithuanian language only optimally transparent and iconic *sta* stem forms, complying with asymmetry of semantic and morphological coding are being used.

Įteikta 2012 m. liepos 30 d.

RAIMONDA ŠARKYTĖ

Klaipėdos universitetas

Herkaus Manto g. 84, LT-92294 Klaipėda, Lietuva

raisaryte@gmail.com